

bratrských se při tom cítila souvislost se starší tradicí přes proměnu, jež v ní nastala, takže opravdového božího bojovníka z doby války husitské vystřídal jiný zápasník Bohu milý, tentokrát však představující ideu zcela opačnou: „Neodpírejte zlému!“ Vědomí této souvislosti proniká z nové úpravy zmíněného již proroctví o příchodu nového lidu¹.

Jestliže idea o vyvolenosti, pevně mezi Bratřími zakořeněná, utvrzovala je v přesvědčení o správnosti, jak zařídili svou obnovenou církev v duchu křesťanské sprostnosti bez ohledu na „svět“, a tím i o soběstačnosti, jež, spoléhajíc na svou prostou víru i v pomoc boží, se obejde bez moudrosti světské — také mínění i mezi Jednotou na základě Apokalypse obecně rozšířené, že není daleko ke konci světa a že proto je třeba tím více se soustřediti jedině na věci spásy a všecko ostatní zavrhnouti jako věci zbytečné anebo dokonce pro přípravu k spáse rušivé, přispívalo nemálo k tomu, že vůči vyššímu vzdělání byla ne-li přímá nedůvěra a odpor, tedy alespoň nedostatek živějšího zájmu. Tyto představy eschatologické sice neměly dramatického vzrušení chiliasmu táborského, avšak přes všecek klid, s jakým byly od Bratří přijímány jako všecko ostatní, co z Písma bylo možno přímo a výslovně prokázati, dodávaly celému životu v pojetí bratrském zvláštního zabarvení krátké a rychle pomíjející dočastnosti, jež na vážnější duše nebyla bez mocného dojmu mravního. Pod tímto zorným úhlem všechny důvody, jež domácí tradice reformační podávala proti všemu, co mohlo odváděti křesťana v poslední lhůtě, jemu poskytnuté, od plnění nejpřednějších povinností k Bohu, nabývaly zvláštního, kategorického důrazu².

* * *

Prvotní Jednota tedy nebyla sice ani svou povahou, shodující se s tradicemi, z nichž vyrostla, ani svým sociálním složením, většinou náležejíc k vrstvám nižším, přízniva vyššímu vzdělání, přece však nelze tvrditi, že by v ní hned od počátku nebylo živlů učených, třebaš to leckdy bylo tvrzeno, zvláště když otázka vyšší kultury začala členy

¹ Sr. výše str. 16². Rozšířenou versi proroctví o lidu bez meče nacházíme v Apologii z roku 1503 (sr. Goll, Chelč. a Jedn. 141): „Za krále Václava jeden pravil, že dvůj lid povstane, jeden s mečem a druhý bez meče; o prvém pravil, že zahyne, o druhém, že obdrží.“

² Jako Hus a Jakoubek věřili, že nastává „tempus novissimum“, „plnost času“ (sr. V. Novotný, M. Jan Hus I. 122, II. 44), stejně ani Chelčický se neubráníl těmto domněnkám, avšak beze všeho blouznění (sr. Goll, Chelč. a Jedn. 26, 41). A tento klid trpělivé a oddané víry byl vlastní i Bratřím a vane na nás odevšad, kde se o „posledním věku Kristově“ v bratrských spisech mluví (sr. na př. Bidlo, Akty I. 10 a 287).

Jednoty dělití ve strany¹; než ani se strany těchto členů, jež síla mravně náboženské idey převedla z jejich kulturně rozvitějšího prostředí k bratrské sprostnosti, nescházelo záhy hlasů, dosvědčujících o sobě i o jiných, že náleželi k „učeným“. Tak Krasonický, zajisté ne bezděky, posluchače Rokycanovy, kruh to, z něhož Jednota vznikla, charakterisuje jako „množství lidí učených, kolleátův, žákův i neučených“². Vlastní organisátor Jednoty, Br. Řehoř, sám nebyl bez školského vzdělání a v jeho spisech, třebaš nemají rázu učeného, jsou stopy jeho znalosti latiny³. Kromě něho však Krasonický mezi nejstaršími členy Jednoty z učených přímo poznamenává bakaláře Halara⁴, Jíru Pětikostelského, „učeného a moudrého“⁵, Velikého Víta⁶, „a jiné latiníky jako Tůmu Přeloučského⁷ a potom Jíru, bakaláře z Jindřichova Hradce“⁸.

Pomalý rozvoj Jednoty dál se přes její pronásledování jednak přírůstkem „(osob) zemanských i kněží některých, jako faráře zamberského Michala“⁹, jednak vedle „sprostných a neučených“ „i moudrých, jako

¹ Tak Tůma Přeloučský, jenž, třebaže se ani po převratu v Jednotě na konci století 15. od většiny neodtrhl, stále zůstával bližším původnímu typu bratrskému. v listu Albrechtovi ze Šternberka (1502) napsal o původu Jednoty, že „zbudil P. Buoh některé lidi neučené, řemeslníky rozličné, kteříž byli při mistru Rokycanovi i náboženství Vilémovském“ (Goll, Chelč. a Jedn. 75).

² „O učených“ fol. 7 b. O jejich rozchodu s Rokycanou praví: „I odstoupili od něho, kteříž se v té hromádce drželi pospolu. učení i neučení a sprostní, jako byl bratr Řehoř, krejčí zemanského stavu a řádu...“ (ostatní výčet sr. v citátu u Golla, Chelč. a Jedn. 241⁶); totéž opakuje Blahoslav („O původu Jedn. br.“ 19), jenž však zde místo „Jíry bakaláře z Jindřichova Hradce“ klade „Prokopa bak. z J. H.“. Soupis Krasonického pak přešel do Jafetova „Hlasu strážného“ (sr. Goll 240 a d.). Roku 1470 Br. Řehoř sám (ve spisu o úzké cestě: Bidlo, Akty Jedn. br. I. 217) praví: „neb i mezi námi některí sú učenie a kněžie římského svćenie i z rytieřského řádu. ačkoli nemnozí...“

³ Sr. Goll, Chelč. a Jedn. 90 i 158.

⁴ Byl to Augustin Halar z Chrudimě, známý z pronásledování v Praze roku 1461, kdy musil odvolati (u Golla, Chelč. a Jedn. sr. zvláště str. 117); snad je to onen „pozdější doktor lékař Halir“, o jehož synovi Krasonický praví, že chválil Jednotu. že však tam [roz. mimo Jednotu] zůstal“ (u Golla 161³).

⁵ Goll, uv. m. 110—111. Ten při mučení „posnídáv i nechtěl oběda čekati“.

⁶ Krofta v rejstříku ke spisu Gollově při hesle „Vít“ klade otázku, zda nejde tu o pozdějšího Víta, lékaře přerovského (o něm sr. Fiedler, Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder — FRA. I. Abt. V. B. — 226/27), jenž zemřel roku 1531, otráven prý čarodějnicemi.

⁷ Ten byl podle Krasonického (Goll 241⁶) školním žákem a „vycvičil (se) u Bratří mezi učenými, že doktory rád četl a vykládal, zvláště Mikuláše Líru na biblí“, a osvědčil se v disputaci jak s farářem holešovským před panem Albrechtem Holešovským, tak s farářem lipenským.

⁸ Míni se tu asi Prokop, třebaš ho pak Krasonický dále zvláště uvádí, a Blahoslav (sr. výše pozn. 2) i Jafet (Goll 241) ve svých soupisech hned činí tuto opravu.

⁹ O něm Goll 105 a d.

Prokopa bakaláře, jistě moudrého a rozumného člověka, ježto na něm všechna Jednota přestávala¹. Z dalších nových členů najdeme v Krasnického soupise učených znamenitou osobnost Jana Klenovského, Jana, faráře tábořského, Tůmu písaře, „latinika dobrého a trochu lékaře“², Jindřicha vikáře, jenž prý byl učenější než jeho farář Vilímek, také přesešší k Bratřím³, Ambrože Skutečského, „latinika“, pozdějšího biskupa bratrského⁴. „Učený kolleát“ Vojtěch získal Jednotě veliké její světlo, Br. Lukáše, jenž opět mezi Bratry převedl nejen svého bratra Jana, příjmím Černého, slavného lékaře, nýbrž i samého Krasnického, a noví tito členové, „všichni bakaláři a kolleáti,“ „uloudili“ i M. Havla ze Žatce, dobře známého potom ve školství bratrském⁵. Zajímavým příkladem síly myšlenky náboženské, jež u některých Bratří se stupňovala ve visionářství, je zeman Methoděj Strachota, „jistě člověk moudrý a rozumný v božských věcech,“ jenž, když „zjevení“ mu udalo cestu k spáse, opustil tvrz Orlici u Kyšperka a žil v chudobě nejdříve jako písař na Novém Hradě, později jako mlynář u Chrásti⁶. „Dobrymi latiniky“ byli též písař rychnovský Václav, dříve ve službě Matyáše Uherského, jenž přehádal i inkvisitora Jindřicha Institoris a svou pohotovou znalostí udivoval v Praze soudce zemské⁷, dále Izaiáš „u pana Jestřebského“, jenž však později přešel k „menší strance“⁸, i Jan Jestřebský, jinak Turnovský⁹, a opat kláštera na Slovanech Ondřej, „jistě učený“, autor latinského traktátu o eucharistii k panu Vaňkovi Valečovskému.

Než leckdo, kdo Jednotě přál, zůstal státi na rozcestí, přímo k ní nepřistoupiv. K takovým přátelům jejím náleželi kromě Martina Lupáče

¹ Tamže 241⁶; o něm zde je porůznu i hojně zpráv jiných v souhlase s jeho významem pro veliký převrat v Jednotě.

² Krasnický měl (Goll 242³) jeho opis Pandekt. Tento Tůma „doma i do jiných zemí procházel, jako do Uher a dále, hledaje lidí bojících se Boha pravě, jakož tak Bratří posílali do jiných krajin i doma v svých zemích, totiž v Čechách a na Moravě“. Na těchto cestách, pro Jednotu i její touhu po pravé církvi tak charakteristických, setkal se i s Paulikiány („O učených“ f. 11b).

³ O ztotožňování tohoto Jindřicha s Janem Tábořským sr. Krofta u Golla 242⁴. O Janovi Tábořském a jeho bývalé službě u kurie sr. tamtéž 238—239.

⁴ O něm Goll 183, 188—189.

⁵ Tamže 243². O přestupu Krasnického k Jednotě sr. i jinou jeho starší zmínku tamže 160³.

⁶ Goll 244¹.

⁷ Tamže 244²⁻³.

⁸ Tak. tuším, lze vykládati výraz: „do malé hromádky vsazen“ (tamtéž 244⁴); pak ovšem by se patrně lišil od onoho Br. Izaiáše, jenž roku 1526 zemřel v Úštěku a o němž jiný pramen (Fiedler, Todtenbuch 224) praví, že byl „ochotný člověk a přívětivý, mnoho se pány míval činiti i k nim od Br. Lukáše poslán byl. Též jeden z aukz rady“.

⁹ Goll 244⁵; je to muž i jinak známý pod jménem Jana poustevníka nebo „Zborníka“.

i nejmenovaný nástupce Ondřejův v opatství na Slovanech, u něhož zde bývali Krasnický s Lukášem¹, i kněz Martin Němec, člověk učený², a jakýsi bakalář Matouš z Loudovy koleje u Betlema³. Širšího jména z těchto přátel bratrských nabyli M. Jakub ze Stříbra, před samým koncem století 15. administrátor podoboji, a „M. Viktorýn“⁴, jímž rozumí se slavný autor „Knih devaterých“, Viktorin Kornel ze Všehrd. Z nich o Všehrdovi slyšíme výklad, proč prý se stal „nepřítelem bratrským“ („pro Rendle, že v soudu zemském přemožen o Boleslav i o Brandejs“), kdežto poznámka o M. Jakubovi vyznívá v jakousi apologii věd přírodních, jimiž se M. Jakub v mládí zabýval, i u Krasnického pozoruhodnou⁴.

Tento výčet Krasnického je zajisté dostatečným průkazem o dosti značné účasti živilů vzdělaných na Jednotě hned od jejich počátků, ještě před velikou proměnou na rozhraní století 15. a 16. A účast tato se nepochybně nejevila jen číselně, nýbrž i vlivem, jaký přirozeným během věci i ve sprostné společnosti bratrské připadal v organisaci i při správě těmto živilům vzdělanějším, i když připustíme, že pokora bratrská u nich opravdu vítězila nad sebevědomím vzdělání a že stačila sama, aby jim vůči ostatním Bratrům určila příslušné meze zdržlivosti. Snad již v první době, ještě za života Br. Řehoře, jenž, třeba formálně nestál v čele Jednoty, přece svou autoritou ji řídil, udržuje ji starostlivě ve směru počátků, nastaly za pronásledování, za nutnosti obrany i jednání s odpůrci okolností, jež nutily bráti ohled na členy vzdělanější a tím k podobným pracem způsobilejší⁵. O Řehoři samém sice slyšíme, že na smrtelné posteli Bratra Matěje, biskupa Jednoty, napomínal, „aby lidi učené na péči měl“⁶. Zdá se však, že tato výstraha neměla platnost

¹ O obou opatech Goll 245¹.

² „O učených“ f. 13 a; byl z Chotěboře (Goll 139—140).

³ Tamže 160³.

⁴ „O učených“ f. 13 b a d. (= Goll 160³, ne však úplné). O poměru Krasnického k vědám přírodním srovn. níže. M. Jakub půjčil Krasnickému a Janovi Tábořskému k opsání odpověď mistrů na deset artikulů bratrských (o spisu tom sr. Goll, Quellen und Untersuch. zur Geschichte der Böhm. Brüder I. 26—27).

⁵ Vliv učených ovšem nelze přeceňovati tou měrou, jako to činí Jafet v „Meči Goliášově“ z roku 1607 (sr. otisk J. Jirečka v ČČM. 1861. 140 a d.). Jemu nestačí vytknouti, že při oddělení mezi Bratry byli i „mnozí slovoutní z kněží, mistrů, bakalářů etc.“, nýbrž on hned vývoj Jednoty dodatečně po svém stylisuje, praví-li, že Bratři „hned jsou se uvedli v řád a vybrali z sebe některé přednější učené a rozšafnější osoby více než po dvaceti z rozličných krajův... pro správu toho lidu... a zvolili je sobě za starší“; a hned si sestavuje (str. 141) seznam 28 osob, v němž pojímá všecka známá jména z nejstarších Bratrů (také Všehrd). Stejně libovolně mluví o zřízení biskupském 1467 — on hned od počátku zná čtyři biskupy — v tom prý způsobu, „aby nebyla papežská monarchia, ale aristocracia tovaryšská“ (142).

⁶ Praví tak roku 1499 jakýs anonym z Litomyšle ve spisu o přísaze (Goll 229). — Krasnický („O učených“ f. 17 a) po letech formuluje výstrahu tak: „aby moudré a učené na péči měli, aby skrze ně nepřišla zkáza víry a lásky etc. jako na římské.“

všeobecnou, varujíc jen, zcela v duchu Chelčického a nejstarší Jednoty, před přílišným hloubáním o věcech víry po způsobu učených theologů¹. Alespoň Krasonický této výstraze dával jen ten smysl, že jde tu o lidi, kteří jsou „sami sobě moudří, před svýma očima a učení od těla a krve toliko“. A Krasonický hned ve své odpovědi anonymovi, jenž jeho projev vyvolal, významně dokládá: „Však jest ty (roz. učené) před svýma očima měl a laskav na ně byl a velmi je miloval mimo jiné, které ty haníš a od nich vystříháš.“ Po letech, mluvě o tom, vyslovil Krasonický přímo jméno Prokopa z Jindřichova Hradce².

Po smrti Řehořové za správy Matějovy, jemuž scházely vladařské schopnosti zemřelého, byla situace pro učené ještě příznivější. Vidíme to hned roku 1478, kdy přední jejich zástupce, bakalář Prokop z Jindřichova Hradce při pražském slyšení v kolleji Karlově byl jedním z mluvčích bratrských³. Že vliv učených vzrostl, můžeme se domnívati nejen podle svědectví Krasonického⁴, nýbrž i podle nárázek ze strany tuhých konservativců, hledících udržeti Jednotu na cestě Řehořové⁵. A vliv ten rostl tím více, čím rychleji Jednota ztrácela svoji výlučnost malé církve dokonalých a vyvolených, přizpůsobujíc se poměrům životním. Život, „svět“, jemuž se Jednota vyhýbala a jež snažila se přemoci alespoň v sobě, subjektivně, jakoby pro ni neexistoval, byl moc-

¹ Tak to vykládá i Goll 158.

² Sr. Goll 230 (odpověď 1499); „O učených“ f. 22 b: „... jakož na takové (tot. učené a moudré Bratry) bratr Řehoř nemfnil, anbrž velmi jim přál, jako Prokopa a jiné.“ Na učené theology patrně myslí Řehoř sám roku 1470 ve „Spisu o ouzké cestě Kristově“ (Bidlo, Akty Jedn. brat. 1, 216—217), kde mluví o účasti učených i urozených v Jednotě. On učené nevyklučuje (Bůh prý volá svůj lid ke spáse „ze všelikého národu“ a Kristus Otcí „vybírá jako po zrněčku, na vinici povolává z daleka muže. vuole své, od východu i od západu“). Avšak tito musí býti stejně sprostní jako druzí. „Protož ktož chce býti múdřý, budiž blázen světu, aby byl múdřým před Bohem. Neb ta jest cesta k spasení, kterúz bychom rádi šli... I myť sme to poznali z daru božieho, že ktož chť skrze svú moudrost a mnohá umění vtípuov a rozumuov lidských dojíti toho, bude před nimi skryto, neb skrze to i z prostnost, Kristovy vypadají a v spravedlnosti své se ustavují etc. Ale maličkým zjevuje, kteříž sú chudí duchem a pokorní srdcem, nic od sebe a z sebe nedomnívají se dostateční býti k čemu dobrému, ale z Boha...“

³ Goll 150.

⁴ „O učených“ f. 14 b: „A těmi učenými latiníky, kteříž v Jednotě byli bratřími, pán Bůh řídil a zpravoval Jednotu spolu s prostými a neučenými, a všickni byli zavazováni ku poslušnosti bratru Matějovi biskupu, podobně jako římská církev k papeži se zavazuje, neb byl u veliké vážnosti ode všech v Jednotě.“

⁵ Jeden z vůdců „menší stránky“, Jakub Štěkenský, praví ve svém druhém traktátu (z roku 1496) o počátcích Jednoty, že tehdy „lidé povýšení bydlili sou s lidmi sprostnými a rádi jim posluhovali a čím sou ukrutnější protivěnství mřvali, tím sou více prospřvali...“ (Goll 226). Zajisté nebyli mezi tyto „povýšené“ počítáni jen urozeni, nýbrž i mužové vzdělání.

nější než zásady, na nichž spočívaly její základy: vítězil, jakmile Bratři uznali potřebu jen poněkud uvolnit přísnost původní. Mezi novými členy již se cítily povinnosti, ukládané planoucím idealismem počátků, za „jho nesnesitelné“¹. Přirovnání Jednoty v době biskupa Matěje k dítěti „mluviti počínajícímu“² hodilo se, šlo-li pozdějšímu pozorovateli o naznačení vývoje, ježž bylo Jednotě vykonati, nikoli však, měl-li se vytknouti poměr horlivé vůle k zásadám přijatým: v té příčině s postupem času linie klesala.

Příznakem toho byl již několik let po smrti Řehořové spor, jenž i později měl Jednotě zůstatí otázkou stále otevřenou, spor o ospravedlnění věrou či skutky. Prakticky otázka tato přísnou kázní bratrskou byla vlastně hned od počátku rozřešena: mezi teorií — a tou v té příčině byla víra — a mezi praxí pro Bratra nemělo býti rozdílu, jeho cesta ku spáse byla úzká, avšak bez pochybností o cíli jejím. Dogmaticky se proti tomu přihlásilo mínění o víře, že na zásluhách Kristových záleží spása lidská, na počátku let osmdesátých, třebaš zatím jen mezi kněžími a theology³. Mělo-li zdůraznění zásluhy Kristovy vliv na jisté uvolnění mravní, také v poměru k vyšší vzdělanosti bylo to opouštěním nebo alespoň zmírněním starých tradic pohrdlivé nedůvěry: i rozum se hlásil o svá až dotud pomíjená práva. Právě proto zaslouží pozornosti souvislost mezi novou náladou v části Jednoty a mezi počátky bratrského školství, spojenými s jménem dotčeného již M. Havla ze Zátce.

Podobně jako biblismus již Lollardům a Táborským vnoukal zájem o lidové školství, stejný důsledek se musil projevit i v Jednotě, jíž evangelium opravdu bylo velikou chartou víry i života. Podrobná znalost Písma, jaká byla proto žádoucí, nemohla býti získána jen výklady kazatelů, nýbrž musila býti zjednána vlastní četbou. Proto umět čísti se stalo nutným úkolem obecným a třeba přiznati, že přes to, že v prvních dobách potřebě této mohlo býti vyhověno vlastně jen nepravidelným učením domácím⁴, Jednota záhy vzbuzovala svou znalostí čtení obdiv,

¹ Jakub Štěkenský v II. traktátu vzpomíná výroku Jana Klenovského, že zákazem souditi se „vložíme jho na hrdlo uředníkuov nesnesitelné, jehožto ani otcové naši nemohli snéstí“ (Goll 226).

² Užil ho Br. Vavřinec Orlík (nebo již jeho pramen, Blahoslav?) roku 1576 (Fiedler, Todtenbuch 220).

³ Sr. o tom Goll 165 a d.

⁴ Sr. Gindely, Dekrety 113 a 115, jak se hospodářům ukládá, aby po zboru učili děti, „což sluší z povinnosti“. O školství bratrském sr. Fr. Zoubek, Vychování a vyučování v Jednotě bratrské v Besedě učitelské 1883. (XV.) 1 a d., Jos. Müller, Das Schulwesen der Brüder und die Verwertung des Katechismus in ihren Schulen v Monum. Germ. paedag. IV. (1887) 317 a d., H. Ball, Das Schulwesen der böhm. Brüder (1898), Z. Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století (1901) 62 a d. a Jar. Bidlo, Jednota bratrská v prvním vy-

jenž přirozeně se hned spojil se zlomyslnými pomluvami odpůrců, svým způsobem vykládajících tento úctyhodný zjev lidového vzdělání: přičítalo se to vlivu dábělskému, takže kdo do Jednoty vstoupil, hned prý uměl čísti, avšak s odpadnutím od ní tuto znalost rázem opět ztrácel¹.

Spojovacím článkem mezi učením domácím a školou zvláštní, zdá se býti škola M. Havla v Brandýse nad Orlicí, na zboží kostkovském, zřízená hlavně pomocí Jana Klenovského, jenž ani jinak svého dosti značného jmění nešetřil na věci obecně prospěšné². Škola ta nepochybně se lišila od typického již zajisté tehdy způsobu výchovy kněžské v domech bratrských, kde úkol vyučovati „mládence“ připadal knězi, neboť, kdyby šlo o něco podobného u M. Havla, sotva by to bylo se zvláštním důrazem vytýkáno. Lze tedy připustiti, že škola Havlova byla něco nového, že byla to již škola laická³; jinak by se jí Bratří nechlubili, jak o tom slyšíme⁴. Stalo se to nepochybně ještě v letech osmdesátých⁵. A příklad Havlův, zdá se, nebyl osamocený,

hnanství III. (1909) 95 a d. (zde ovšem jde o bratrské školství v Polsku); o výchově kněžské též jedná Winter, Život církevní v Čechách (1895) 478 a d.

¹ Roku 1500 tuto klevetu uvádí inkvisitor Jindřich Institoris (nově přistupující prý otevřel ústa k východu, čekaje příchodu ďáblova v podobě mouchy: „que [musca] cum subintraret, corpus eius obsidendo omnem litteram legeret, etsi non semper intelligere noscet“): Müller, Schulwesen 319¹, jenž uvádí i z roku 1513 podobnou domněnku mistra strakonického Jana z Rožmberku při výsledku Jiřka Volynského (sr. též Zoubek 34; o výsledku Jiřkově Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder I. 145 a dále. J. Müller, Geschichte der Böhm. Brüder I. 373 a d., Fr. Toplý, Dějiny m. Volyně 85). Že mezi jinými této bajce věřil i Trithemius, uvádí H. Ball, Das Schulwesen der böhm. Brüder 50². — Je pochopitelné, že všichni Bratří přece jen neuměli čísti (sr. Dekrety z roku 1505: „umf-li hospodář aneb kdo čísti, aby něco přečetl...“).

² Sr. citát z traktátu „O učených“ u Golla 243²: „A pro něho (Havla) Bratří, prvotně Klenovský, udělali tu stranu domu v Brandejse, jako nyní zbor bývá, aby byla kolej k učení bratrskému od mistra Havla.“ — O obětavosti Klenovského Müller, Geschichte der Böhm. Brüder I. 234.

³ Müller, tamže 503⁵³³ zdůrazňuje, že byla to jistě škola pro synky zprátené nebo již do Jednoty náležející šlechty a měšťanů; tím Müller mění své starší mínění, že Bratří vlastně nezřídili škol lidových (v Mon. Germ. Paed. IV. 322). Škola Havlova ovšem byla asi typem smíšeným.

⁴ Sr. citát z anonymního kázání u Golla v ČČM. 1879. 211: „M. Havel, ten zaběhl v Pikharty, aby byl zveleben a ctěn, jakož sú se jím divně pochlubili Pikharti...“

⁵ Lze to souditi podle toho, že Krasnický, jenž pak Havla převedl do Jednoty, sám se stal Bratrem někdy po roce 1482; sr. Goll, Chelč. a Jedn. 243². Zde se též uvádí z Jafeta jméno Havlovo jako „kněze Havla Novoměstského“, jenž prý „po časích vstoupil do Jednoty“; to se dobře shoduje se zprávou (také zde uvedenou) o knězi Havlovi, jenž již byl prostředníkem mezi Bratry a Rokycanou. Havel ze Žatce se stal mistrem již roku 1458. — Goll je v pochybách, zda lze M. Havla ztotožňovati s oním Br. Havlem v Ústí n. Orli., jenž dělal vše jinak, než jak byl zvyk

zvláště když ochranou šlechtickou se Jednotě dostávalo možnosti, aby se mohla na zbožích šlechtických svých patronů odvážit ke zřizování veřejných škol: svědčila by o tom též okolnost, že se v pramenech bratrských leckde setkáváme s učiteli, jimiž se zde sotva míní jen kněží, vychovávající si dorost¹.

Pokrok ve školství, v němž se zajisté zároveň i jevila mravní kázeň Jednoty, obecně uznávaná, zmocňoval též příliv zámožnějších žvlů a tím i potřebu rozšířiti „úzkou“ cestu Řehořovu. Vzrůst Jednoty, zárlivě sledovaný od vyznání jiných², musil vyvolati i její vnitřní proměnu. To poznati a hned se starati o vhodnější, síle poměrů více odpovídající podmínky dalšího vývoje, připadlo vzdělaným žvlům v Jednotě, při čemž jim záleželo i na tom, aby místo různosti mínění i v otázkách zásadních, jež byla důsledkem bratrské nechuti k sporům dogmatickým, nastal soulad a jednota, má-li Jednota býti opravdu církví bez vnitřních rozporů a rozdílů³. Vzrůst Jednoty činil palčivou zvláště otázku účasti na „moci světa“, ježto se stále více vzrůstaly stesky Bratří na škody, jež jim působilo odpírání přísahy i odmítání úřadů, rychtářství a konšelství. Jestliže biskup Matěj Kunvaldský, hledě zachrániti starou povahu Jednoty, jež s jeho sprostnými názory nejlépe harmonovala, pobízel, ať Bratří se stěhují do vsí, odpovědi mu byla přirozená v tom případě námitka litomyšlského mydláře Filipa: „I nechti

katolický, a jemuž roku 1502 psál Br. Lukáš list, napomínaje ho, že Jednota se odědila jen od špatných věcí v církvi římské (list je otisčen u Šafaříka v ČČM. 1861. 172—173 i ve Slavíkově vydání Blahoslavových „Vad kazatelův“ [1905] strana 11¹⁷). Müller, Gesch. I. 299 však myslí, že tu jde o touž osobu; byl by mohl na ni vztáhnouti i posměšnou narážku, již uvádí (na str. 320) z listu dra Augustina Janovi Černému, kde se tomuto doporučuje, aby přenechal Německo Br. Lukáši a Francii Havlovi: i to svědčí, že M. Havel byl osoba ve veřejnosti dobře známá.

¹ Sr. Gindely, Dekrety 101 („Zpráva učitelům a pastýřům i pomocníkům“), 104, 107, 108. — Jeden „mistr školní“ se jako Bratr připomíná již za Řehoře (Goll 240), tedy ještě před Havlem; lze však již tehdy mysliti na školu bratrskou po způsobu Havlově? Poměr Jana Kostky z Postupic k Br. Řehořovi by to sám nevyučoval: sr. Goll 174¹ i Müller, Gesch. I. 241. — Bidlo, Jednota etc. III. 97 je vůči laickým školám bratrským velmi skeptický ještě i pro dobu pozdější: teprve škola evančická na Moravě (1578 vrchnost, pán z Lipé, prohlásil, že zde škola již byla za jeho otce i děda; Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder II. 250) je mu prvním pokusem o laickou školu šlechtickou.

² Roku 1500 odhadoval Jindřich Institoris Bratry na 100.000 lidí (sr. Müller, Gesch. I. 311¹⁰¹).

³ Sr. hned počátek obšírného výňatku z traktátu „O učených“ u Golla 205 až 206, kde Prokop z Jindřichova Hradce „s některými Bratřmi“ naléhají na vyjasnění, hrozíce jinak odtržením. Ještě před tím, než Krasnický mluví o tom, jak „některé věci [jež Bratří z Chelčického „za pravé přijali“] nikterak státi nemohly“, znovu opakuje známou nám již větu: „A tak těmi Bratřmi učenými, kteříž v Jednotě byli, i neučenými Pán zpravoval a řídil Jednotu“ (f. 16 b).

krávy mýdla jísti, a také tam bývají konšelé ustanovováni od pánů i rychtářové¹!“ Byl to protest živlu městského proti sprostnému ideálu bratrskému, jenž se s poměry městskými, v nichž žila již značná část Jednoty, smířiti nedal. Odpor ten také naznačoval, kde učení mohou hledati a čekati spojení v nastávajícím zápase².

V zápase tom, jenž vyplňuje poslední desetiletí století 15., ovšem v popředí stojí spor o „moc světa“, kdežto otázka vyššího vzdělání zatím má ráz spíše jen osobní, vyznačujíc osobnosti, jež vzepřely se proti dalšímu trvání autority názorů Chelčického: učení stojí tu proti sprostným, nacházejíce podle povahy věci souhlas u Bratří bydlících ve městech. Vůdcovství ve straně opoziční, již přímo dáváno jméno strany bakalářské³, připadá Janovi Klenovskému⁴. Synoda v Brandýse nad Orli roku 1490 se skončila sice úspěchem strany této, přece však ne takovým, aby vítězové hned z něho odvodili důsledky. Proti usnesení přímo se sice vyslovili jen Br. Amos a mlynář štěkenský Jakub, hlavní potom vůdcové „menší stránky“⁵, avšak biskup Matěj povolil „ne ze srdce, ale jako šacuňkem“ a ani souhlas mnohých jemu podobných, kolísajících mezi stranami a povolujících nátlaku chvíle⁶, nezdál se

¹ Goll 206. O Filipovi sr. též Müller, Gesch. I. 326. Lukáš („Odpis proti otržencuom“: Goll 212) mluví o radě stěhovati se z měst na předměstí.

² Silu městského živlu lze poněkud odhadnouti ze soupisu obcí bratrských ke konci 15. století: sr. Goll ve Zpráv. Spol. Nauk 1878. 169 a Müller, Gesch. I. 231.

³ Sr. výrok Jakuba Štěkenského (1496): „ale praví Vaši bakaláři Lukáš. Prokop, Lorek, že Wiglef svedl mistry . . .“ (Goll 226).

⁴ Sr. Goll 177 i 233—234; dokladem tu je přímá zpráva Krasonického: „I mluvili jsou starší Bratří skrze Klenovského.“ Toho se biskup Matěj bál nejvíce; Jakub Štěkenský ve svém druhém traktátě (1496) k němu praví: „a řekl si, že více než od pěti let lekání mám při Klenovském, aby tato Jednota nebyla zkažena skrze něho . . .“ (Goll 227 i Zpráva menší stránky tamtéž 231; sr. výrok Krasonického, tamtéž 207: „Ten [Br. Matěj] se bál, aby skrze moc na zkázu nepřišla Jednota.“) Týž Jakub vedle Klenovského jmenuje Jana Táboorského, Eliáše (z Chřenovic), Tůmu Přeloučského, Tůmu Němce, Lukáše, Prokopa z Jindřichova Hradce, a „Vavřince Lorka bakaláře“ (= Krasonického) i dva Martiny šidlaře: „Ti pak přitáhli k sobě Matěje i Michala“ (Goll 194). Br. Lukáš však sám ve spise „O obnovení církve“ (z roku 1510) praví: „A ač sem já k žádně straně nepřistoupil při přísudku [na sněmu v Brandýse n. Orli. 1490], než v dověrnosti péci sem měl poslouchati a což za dobré souzeno, přijíti . . .“ (Goll 203). Také Tůma Přeloučský ve svém konservatismu sotva byl horlivějším členem opoziice (sr. jak roku 1494 na synodě rychnovské jediný nevstoupil opět do úzké rady: Goll 208; o jeho pozdějších neshodách s Br. Lukášem sr. Skalkský v Zeitschr. für Brüdergesch. 1908. II. 4—5).

⁵ „všichni krom dvou: Amosa a Kubíka mlynáře“ (Goll 176¹ a 207).

⁶ O tom sr. Goll (opět z traktátu „O učených“) 207. Při hlasování, při němž zvláště působilo, jak tu přímo slyšíme, mínění Prokopovo, Jana Táboorského a Rendla z Aušavy, přečten byl z cedulky Táboorského i výrok, dotýkající se též otázky vzdělání: „Poněvadž sami neumíte a nevíte, abyste takto poslouchali.“ Kromě Rendla z Aušavy z jiných přátel Jednoty, kteří měli „milost k Jednotě“, ale přímo k ní

býti oposici spolehlivou oporou, aby přejali již nyní za tento rozhodný obrat v Jednotě odpovědnost. Klenovský a Prokop již v Brandýse „se vyprosili“, aby nemusili býti účastni výpovědi úzké rady, z toho důvodu, „aby nebylo řečeno, že moudří a učení ho spůsobili“; když pak viděli, „že se svolení stalo, ale smysl malý a rozum krátký toho“¹, a když pozorovali, jak nad odstoupením Amosovým a Jakubovým od Jednoty biskup Matěj „(byl) skroušen a mnoho jiných s ním“² — tu se svými stoupenci („rada stará“), chápajíce, „že by nic nezjednali, kdyby chtěli svolení tomu dosti učiniti“, ponechali správu Jednoty úplně Matějovi „a sami vysedli z rady“. Matějovi to bylo vhod a „novou radu sobě ustavil z starých dobrých Bratří“³.

Než po tomto zrušení výpovědi brandýské netrvalo to déle než „tři léta a něco více“, a nová rada sprostných, uznávajíc svou neschopnost ke správě Jednoty, v níž jednotlivé případy se protahovaly na několik neděl a leckdy ještě bez konce, sama naléhala na Matěje, aby zjednal nápravu⁴. Br. Matějovi bylo těžko tomu odporovati za stálých stížností na trápení lidí nevinných za to, že odmítali podle naučení představených přísahati a přijímati úřady, když i kněží mu své úřady vraceli. Náprava se stala roku 1494 na synodách v Rychnově a v Přerově, nikoli bez vlastního pokoření Matějova, jenž chtěl, aby byl „pro své neumění“ nejen biskupství, nýbrž po případě i kněžství zbaven. „Učení“ ovládli úplně situaci, přijavše — ne beze zdráhání a

nepřístupili, zúčastnil se synody brandýské i Liška, jímž se patrně rozumí Martin Liška, hejtman landškrounský (sr. Goll 176). O poměru Rendlově k Jednotě sr. Goll 234—236. Že zjevně nepatřil k Jednotě, svědčí i dekret z roku 1502, aby mu bylo odpověděno, „že aby každý, by i v nemoci postaven byl, byl zjevný bratr“ (Gindely, Dekrety 82): jeho závěť z roku 1520 otiskl Jar. Čelakovský v ČČH. 1902. 64—66.

¹ Lukáš, „Obnovení“ (1510): u Golla 203.

² Goll 207.

³ Tamže 207. Lukáš v „Obnovení“ (tamtéž 203) vykládá to úmyslem oposice vůči konservativcům. aby tito, „pracující skutečně dověděli se umějí zdánlivě, že neumějí a nevědí co lepšího, a ti, kteříž drží, že by (se) mělo tak vysoce, jako se myslí a bylo možné, činiti, že není možné“. Podle jiného spisu Lukášova („Odpis proti odtržencům“ z roku 1524: Goll 216) ti, „kdo byli dověrnější a silnější“, vidouce, že by mnozí pomocníci byli mdlí, „mdloby nemocných uložili snášeti a jim slúžiti . . . aby ti i jiní pracující dojíti mohli skušení a rozumu pravého“. — Jafet v „Mečí Goliášově“ (ČČM. 1861. 144) starší zprávy si upravuje tak, jako by Matěj, nemoha se srovnati s radou, „neb v ní byli učenější muži než mezi biskupy“ [opravdu byl Matěj jediným biskupem], „podle své přednosti“ a vztahuje prý nesprávné výstrahu Řehořovu před učenými na tento případ. sám „vysadil všechny učené z rady a nasadil sobě jiných svého smyslu, prostých, aby mu pomáhali toho smyslu hájiti“.

⁴ Členové úzké rady říkali: „Bratře Matěji, odložil si lidi rozumné a moudré a nás hloupých nasázels. Dělejš!“ (Krasnický u Golla 207.). Sr. i Lukášovo „Obnovení“ (tamtéž 204), jak sprostní žádají za propuštění a za opětné povolání těch, „kteříž v tom rozumnější a zkušenější byli“.

ostrých domluv členů mladších, zvláště Krasonického — znovu členství v úzké radě: Matějovi bylo sice biskupství ponecháno, avšak úřad sudího, nejvyšší správa Jednoty, byl vznesen na Br. Prokopa¹. Náprava, jež ve věcech dalších doplněna byla ještě jednáním synod v druhé půli let devadesátých, při nichž nescházelo pokusů uvésti opět v Jednotu nedávné odstěpence, nebyla ovšem úplná, ježto oddělení horlivých konservativců, kteří se s novými řády v Jednotě nechtěli smířiti, zůstalo a „menší stránka“, skoro výhradně mající své přívržence v lidu venkovském, ať v Čechách kolem Vodňan nebo Klatov, ať na Moravě okolo Uher. Brodu², ve svých zástupcích, Br. Amosovi, Jakubovi Štětkenském a později nožíři Kalencovi, jen starobratrskou nechuť k vzdělání vyššímu stupňovala, užívajíc výtky učenosti proti vůdcům směru zvitězivšího³ a blížíc se tak značně „hloupé sektě Mikulášenců“, o nichž později Blahoslav řekl, že „nejraději poslouchají kazatelův, kteří netoliko nejsou učení, ale hned ani čísti neumějí, nebo prý ti ne z litery, ale z ducha káží...“⁴.

Než i z těch kruhů v Jednotě, jež na konec přijaly obrát, se na samém rozhraní 15. a 16. století ozval hlas, jenž, třeba se vydával za projev někoho, kdo stojí mimo strany, mluvil za sprostné stoupence Matějovy a vlastně i za odstěpence, druhy Amosovy. Neznámý autor, jenž sám má jistou znalost latiny („ač maličko něco latinského umění ve mně jest“) a tedy nemůže se zcela z počtu „učených“ vylučovati — dává tu, ve spise proti přísaze, výraz sprostnosti uvědomělé, jež se staví v plném rozsahu za výstrahu Br. Řehoře před učenými. Podle něho „nejlépe by Bratřím sprostnost sloužila, o které sú prve mnoho ve svých zbořích mluvívali“. Není dobře, musí-li dobrota — a autor hned zde uvádí za příklad Br. Matěje, „člověka jistě dobrého, ale neučeného“ — „po světském umění a pohanském postupovati, ješto to věc nekřesťanská jest, aby umění před dobrotou honilo“. V Jednotě samé není prý dosti lidí schopných k výkladům Písem a jejich výklady vnesou zmatek různých smyslů v prostý lid. První Bratří „vážněji z prostnosti mluvili nežli nynější, mudrování proměšujíc“. „Neb toto

¹ Krasonický u Golla 208, Lukáš v „Obnovení“ tamtéž 204. Sr. i Jafet v ČČM. 1861. 144—145. Tehdy to snad bylo, kdy Klenovský mluvil o zmýlení těch, kteří se domnívali, že mají „zkušný smysl i skutky jako zlato v ohni přepálené... ano holá měď i s truskou“ (Goll 224).

² Sr. líčení působnosti Amosovy u Lukáše z roku 1527 (Goll 223).

³ Je zajímavo že proti Amosovi Br. Lukáš (roku 1527) užívá téže výtky „kňuřavé pošmurnosti“ (Goll 223), kterou dříve starí Bratří byli od odpůrců stíháni vůbec (sr. výše str. 19³).

⁴ „Filipika proti misomusům“ (Slavík 1905) 107; Blahoslav tu končí narážkou na svině a mláto.

vědomé jest, jakž sou učení mezi Bratří vnikli, že hned jejich vroucí dobrota počala tuchnouti . . .“¹.

Tímto litomyšlským anonymem byl mezi jinými² vyprovokován i Krasonický k odpovědi, která již roku 1499 byla příležitostnou předzvěstí většího spisu, zabývajícího se po 30 letech tímtéž thematem, obranou učených v Jednotě. Kromě poukazů k Mojžíšovi i sv. Pavlovi, kteří byli také učenci, i k tomu, že nelze mysliti, aby učeným byla zavřena brána nebeská a oni byli vyloučeni z možnosti pokání — „kam se rozum děje!“ — nás zde zajímá pozoruhodné konstatování rozdílu mezi relativností stavu církevního ve skutečnosti a mezi ideálem, „aby všichni oudové tak svítili v pravdě“: církev nikdy vzoru Kristovu neodpovídala, ani v době apoštolské, a stačí, „když (Bratří) zjevnému zlu, Bohem zapověděnému, trvanlivě bez opravy místa nedadí“³.

Jestliže zde — avšak i jindy, jak ještě uvidíme — Krasonický projevoval živý smysl pro konkrétní skutečnost a tím i schopnost vývojovou, reagující na její podněty, vlastnost právě v této chvíli obratu pro Jednotu neocenitelnou, na druhé straně Bratr se zvyklostí poslušnosti a kázně se v něm hlásí poznámkou závěrečnou, že o spisu svém „hotov je a stojí k soudu i poslušenství a k opravě Bratřím svým milým“. Je to více než výraz lásky k pravdě, jež ochotně se podrobuje, je-li přesvědčena⁴; mluví zde přísná tradice Jednoty, zavazující jednotlivce podřídit se soudu představených a jejich autoritě, jak to vyslovil Br. Lukáš o tři léta později, když (1502) napsal, že se nepamatuje, „by co vydal (ze spisů svých) bez vůle bratrské a bez smyslu Jednoty, ani míní.“⁵ Proto také v závěti své Br. Lukáš dal své spisy úplně v moc Jednotě⁶, ukazuje tak dobře, jak jednotlivce u Bratří podléhá celku, sám se samostatnosti své vzdáváje, jak ve všem se uplatňuje diktát solidarity, oné „jednoty a pospolnosti řádu, učení i smyslu obecného,“ z níž nikomu z Bratří nelze se vytahovati, „po své hlavě choditi

¹ O anonymovi sr. Goll 228—229.

² Goll 229—231 zaznamenává několik odpovědí větší stránky, jež patrně přihledají k vlastnímu předmětu anonymovu k přísaze.

³ Tamže 230.

⁴ O tom svědčí hned pokračování citátu předešlého: „než jinému žádnému [totiž nestojím k soudu], leč dobře porozumím a poznám, chci také pravdu přijíti.“

⁵ V listu k M. Havlovi: Slavíkovo vydání Blahoslavových „Vad kazatelů“ str. 11¹⁷. Před tím Lukáš praví, že i on — jako Havel — leckdy si vedl samovolně: „ale napomenut jsa, i nechal jsem a těch, k nimž přistoupiv a se poddav, rády i obyčeje ostříhal.“

⁶ Fiedler, Todtenbuch 226 (k roku 1528): „Také všem oznamte. ať mými spisy nižádný nic nedělá proti Jednotě a poslušenství Bratřím. Neb sem se já se vším dověřil i dal Jednotě a Jednota je v moci své má jako vlastní tím hýbati, jakž potřebí.“

a podle toho něco dělati¹. Z toho zajisté obecná mravnost měla veliký prospěch, jenž však na druhé straně byl dosti draze placen omezením iniciativy zdravé a sebevědomé ctizádosti². Nelze sice upříti, že Jednota, zvláště později, v 16. století, projevuje touhu po zdokonalení, jež připustí hlas každého³ a nevyhýbá se ani poučení jinde, u cizích⁴, avšak maličerná často úzkostlivost, lpící více na liteře než na duchu, a spojený s tím konservatismus právě nejlepším a nejbystřejším členům Jednoty byly na překážku, takže mnohý dobrý podnět z obavy před nesnázemi nebyl ani podán a mnohá života schopná myšlenka zůstala utajena⁵. Na prospěch průměru trpěl tu nadaný jednotlivec, jenž všude narážel na úzké a těsné meze svého vyznání, své sekty, jsa nucen stále se zapírat, svůj temperament krotiti a často i jména svého na pracích vlastních se vzdávati, jež Jednota vydávala pak svým jménem⁶.

* * *

Za převahy takového ducha v Jednotě, přes to, že smír se světem byl dílem především živlů vzdělaných, ani potom nelze hned pozorovati nějaké proměny v poměru Jednoty k vyšší vzdělanosti. Dokud náboženství bylo hlavním a vládnoucím činitelem v Jednotě, těžko bylo, aby podněty ke kulturnímu povznesení přišly z vlastních jejích řad, byť i, jak ukazoval případ Krasonického, tu nějaké náběhy byly. Aby pak podněty ty přišly zvenčí, tomu bránila nálada výlučnosti a soběstačnosti, jež přese všecko hledání pravdy i jinde, i mimo okruh vlastní,

¹ To vysvětloval roku 1540 ve Štrasburce Br. Červenka Bucerovi (Gindely, Quellen 63).

² Tamže 64: „Ty pak, kteříž po žádostech jdou, časného něco buď svobody těla neb slávy hledají, napomenutím a kázní slovo k nápravě přivodí, tvrdočelné a neústupné i nekající jako sůl zmařenou vyobcovávají.“

³ Tamže 63—64: Kdo chce co začít, „ten smysl svůj vynéstí svobodu má, zase i naučení se mu povolně dává, neb naši jsou hotovi ku poznání lepšího, skrze kohož by jim koli z věrných a upřímných pán Bůh co zjevití a posloužiti chtěl. Protož i nejnižších soudy a radami dobrými nezhrzejí, ano, je i oblíbce, přijít se nevzdalují; pakli vždy že by kdo upřímně, o dobré stoje, zabloudil, takového pěkně napravují.“ — Sr. i list ke králi Vladislavovi 1503 (Palmov I. 2. 155): „Nos omni haeresi renunciantes emendationi in dies vacamus.“

⁴ Sr. u Zoubka (Beseda učít. 1883) 34 výrok Červenkův („nikdy že jsou se za tak dokonalé neměli, aby v ničemž věci jich neměly měněny býti“) a doklad z roku 1566: „Ne tak domácích věcí velebíme . . . nýbrž k nedospělostem se známe a napravovati hotovost máme, aniž též toho tupíme, co pán Bůh jinde dobrého dělá a má . . .“ A což by i tam dobrého nalezeno bylo, aby společným úsudkem ohledáno i přijato bylo (Gindely, Dekrety 224).

⁵ Sr. Zoubkovy (str. 121—122) doklady o Červenkovi a Blahoslavovi.

⁶ Sr. Zoubek 121.